

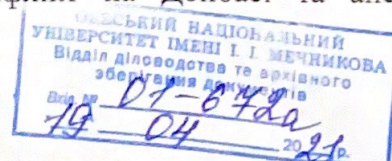
До спеціалізованої вченої ради ДФ
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова
65058, м. Одеса, вул. Французький бульвар 24/26

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Пашасвої Ксенії Фаїківни
на тему: «Чинники політичної трансформації країн Південного
Кавказу», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 052 – Політологія**

Дисертаційну роботу К. Ф. Пашасвої присвячено актуальній проблемі – науковому осмисленню чинників політичної трансформації країн Південного Кавказу, яка в останні два роки набула ще більшого значення в умовах парламентської кризи у Вірменії й Грузії та посилення авторитарних тенденцій в Азербайджані. Сучасна політична наука в значній мірі зацікавлена у дослідженні проблематики політичної трансформації країн пострадянського простору та особливостей країн субрегіону Південного Кавказу, у порівнянні з країнами Східної Європи.

У дослідженні висвітлено концептуальні та методологічні підходи до дослідження проблеми чинників політичної трансформації країн Південного Кавказу й у порівняльному аспекті розглянуто траєкторію розвитку політичних систем країн регіону. Дисертантка звертає увагу, що країнам Південного Кавказу та Україні притаманні певні спільні риси, зокрема «незавершений процес трансформації до консолідованої демократії; економічні проблеми, пов'язані з корупцією та неефективним реформуванням; як Грузія, так і Україна прагнуть інтегруватись до ЄС та поглибити співпрацю з НАТО, що передбачає значні внутрішні перетворення, адаптацію та перехід на європейські стандарти та норми. Нарешті, Україна, як і країни РПК, розглядається Російською Федерацією як частина своєї невід'ємної сфери впливу. Конфлікт на Донбасі та анексія



Кримського півострова є джерелом нестабільності, яке використовує Росія для тиску на зовнішню політику й перешкоджає демократичному розвитку нашої країни. Тому результати дослідження політичної трансформації країн Південного Кавказу можуть бути практично використані в Україні для внесення змін до національної моделі трансформації та розробки подальшої зовнішньополітичної стратегії» (с. 165).

Авторка дисертації глибоко і всебічно аналізує методологію дослідження. Висновки дисертаційної роботи забезпечуються тим, що К. Ф. Пашаєва комплексно використовує якісні методи, за допомогою яких досліджується та інтерпретується процес політичної трансформації Азербайджану, Вірменії та Грузії у контексті його виникнення та розвитку з урахуванням внутрішніх та зовнішніх чинників, які його супроводжували. Особливо слід відзначити те, що авторкою було поєднано два напрями розвитку сучасних соціальних наук – теорії міжнародних відносин й транзитології (транзитологічний вимір дослідження особливостей гібридних режимів у країнах Південного Кавказу). Таким чином, «спираючись на класичні праці, для кращого розуміння рис трансформаційного процесу, притаманного саме країнам РПК, в дисертації було акцентовано на більш пізній версії концепції імітаційної / фасадної демократії, що особливо спрацювало при дослідженні процесів перетворень у Вірменії та Грузії. Натомість поєднання теорії неосултанізму (у версії Ф. Гулієва) й напіваторитаризму (за М. Оттавей) засвідчило кращі результати при дослідженні Азербайджану» (с. 159-160). Авторка демонструє розуміння складності досліджуваної проблеми, окремих аспектів політичної трансформації країн Південного Кавказу.

На нашу думку, основні наукові результати дисертаційної роботи К. Ф. Пашаєвої, з одного боку, дозволяють звернути увагу на новизну авторських підходів до постановки і розв'язання проблемних питань, а з другого, – побачити доробок зарубіжних і вітчизняних науковців, що присвятили свої дослідження політичній трансформації держав пострадянського простору.

У роботі сформульовано низку наукових положень щодо процесу політичної трансформації країн Південного Кавказу, його спільних та відмінних

рис. Спільними рисами, які визначила авторка, є те, що процес державного будівництва в усіх трьох країнах відбувався під впливом конфліктів; значного суперництва між правлячою елітою й опозицією, що унеможлилювало досягнення пактів між політичними силами; характерні для регіону відносини патрон – клієнт, афіліація з сім'єю, кланом та племенем, негативно вплинули на розвиток політичних процесів у регіоні; недосконалий електоральний процес мав свої негативні наслідки для розвитку демократії; на Південному Кавказі відсутня чітка ідеологічна різниця між політичними партіями; організації громадянського суспільства не здатні впливати на політичні процеси в країні через відсутність достатнього політичного простору для їхньої діяльності (с. 93-94).

Серед відмінних рис політичної трансформації дисертантка К. Ф. Пашаєва зазначила те, що політичні системи Вірменії та Грузії характеризуються синдромом домінуючої влади з невирішеними проблемами корупції та клієнталістських мереж. На тлі суттєвих прибутків Азербайджану від нафти, економічне положення населення країни все ще залишається важким, з розвинутою мережею корупційних схем, що призводить до консолідації не демократичного режиму, а неосултаністичного. Режим допускає певні обмежені прояви демократії для імітації свого демократичного розвитку. Розглядаючи економічний розвиток регіональних країн, К. Ф. Пашаєва наголошує «на ролі енергетичних ресурсів в економіці країн регіону: прибережна держава Каспійського моря – Азербайджан, багата на нафту та газ, а інші дві держави дуже залежать від імпорту енергії (Вірменія, яка не має власних енергетичних ресурсів і виходу до моря) та транзиту енергетичних ресурсів (Грузія, яка має великий транзитний потенціал)» (с. 30, 166).

Зазначимо, що важливим є висновок К. Ф. Пашаєвої щодо зовнішньополітичних векторів країн Південного Кавказу, які є досить різними. «Країни Південного Кавказу зацікавлені у розвитку співпраці з США, НАТО та ЄС, які займають особливе місце у їхніх зовнішньополітичних стратегіях, та в присутності яких вони вбачають фактор стабільності в регіоні й протидію російському впливу. Грузія дотримується курсу на євроатлантичну та

європейську інтеграцію, прагнучи дистанціюватися від Росії. Вірменія намагається, не нашкодивши стратегічному партнерству з Росією в галузі безпеки та оборони, розбудовувати відносини з західними гравцями. Азербайджан дотримується курсу на комплементарну зовнішню політику з опорою на власні енергетичні ресурси» (с. 157).

Дисертаційна робота характеризується високим ступенем обґрунтованості кожного наукового положення і висновків, достовірність яких зумовлюється глибокою джерельною базою та документальними матеріалами. Авторкою опрацьований значний масив матеріалів, які дозволили зіставити наукові погляди зарубіжних і вітчизняних вчених, детально проаналізувати характерні риси для процесу політичної трансформації Азербайджану, Вірменії та Грузії.

Дисертацію виконано на кафедрі міжнародних відносин Факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова в межах наукової теми кафедри «Глобальні, регіональні та локальні чинники формування сучасної системи міжнародних відносин» (Державний реєстраційний номер 0119U000500), яка зорієнтована на науково-аналітичне забезпечення діяльності урядових та неурядових установ нашої країни. Результати напрацювань і особистої участі К. Ф. Пашаєвої в цих дослідженнях викладено у 7 публікаціях в українських і зарубіжних наукових фахових виданнях, а також у матеріалах, що додатково відображають наукові результати дисертації і були представлені у доповідях на міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях.

Зібраний фактологічний матеріал, основні положення та науково-теоретичні узагальнення можуть бути застосовані для подальших наукових досліджень проблематики трансформації посткомуністичних країн в цілому та окремих її аспектів. Висновки і пропозиції К. Ф. Пашаєвої також будуть корисні українським інституціям, що розроблюють стратегії двосторонніх відносин із країнами Південного Кавказу, Росією, ЄС та США.

Аналіз тексту дисертаційної роботи свідчить про дотримання автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на відповідні джерела при

використання ідей, розробок, тверджень і відомостей, а також надано достовірну інформацію про результати наукової роботи, використані методи дослідження і джерела інформації.

Водночас, відзначаючи позитивні досягнення дисертаційної роботи, необхідно висловити зауваження та окремі побажання:

По-перше: Незважаючи на висновок авторки, що «концептуальні засади дослідження було вироблено на основі критичного аналізу досягнень двох напрямів розвитку сучасних соціальних наук – теорії міжнародних відносин й транзитології. Зокрема, було застосовано неореалістичній підхід К. Уолца до структури міжнародних відносин», фактично в тексті дисертаційного дослідження відсутнє чітке обґрунтування вибору саме неореалістичного підходу. Теоретична частина, передусім, зосереджена на дослідженні транзитології, неосултанізму та аспектів «фасадної демократії».

По-друге: Недооціненим є фактор так званих «заморожених конфліктів». Авторка аналізує цей чинник з точки зору зовнішнього впливу, передусім РФ, але корисним було б також проаналізувати внутрішні аспекти, зокрема мілітаризацію держави, авторитарні тенденції, обмеження прав людини та політичної конкуренції під приводом боротьби з ворогом, що використовувалось у всіх трьох країнах на різних етапах.

По-третє: Аналізуючи релігійний фактор у процесі азербайджанських трансформацій, авторка не звертає належної уваги на цей фактор у вірменському та грузинському суспільстві, де церква відіграє значну роль, має політичний вплив, і неодноразово ставала на заваді ліберально-демократичним змінам.

По-четверте: Некоректним є об'єднання політики Європейського Союзу та США щодо країн Південного Кавказу в – за визначенням авторки – політику «колективного Заходу», оскільки позиції цих двох акторів вкрай рідко узгоджувалися, акцентувалися на різних пріоритетах, а в окремі моменти навіть мали протиріччя щодо Південного Кавказу. Зокрема, переоціненим є фактор енергетичних інтересів ЄС або його вплив на процес вирішення конфліктів у Грузії та Азербайджані.

Разом з тим, зазначені зауваження не знижують високий теоретичний, методологічний та методичний рівні дисертаційної роботи, яка справляє позитивне враження глибиною дослідження проблеми, логікою викладення, суттю та аргументацією.

Висновок: Дисертаційна робота К. Ф. Пашаєвої «Чинники політичної трансформації країн Південного Кавказу» виконана на високому теоретичному і прикладному рівнях, що знайшло відображення у добре продуманих положеннях новизни і аргументовано вивіренних висновках, які складають науковий підсумок дисертаційної праці, і відповідає всім вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, що висуваються до дисертацій, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія.

Офіційний опонент

кандидат політичних наук,
директорка безпекових програм
Ради зовнішньої політики «Українська призма»

Г. В. Шелест

підпис завірено

виконавчий директор
Ради зовнішньої політики «Українська призма»



Г.А. Максак